

Nr 9.

Av herr **Molin** i Dombäcksmark m. fl., om skrivelse till Kungl. Maj:t angående innehavares av jordavsöndring befriande från utgörande av avgäld.

En samhällsklass, på vilken statsmakternas uppmärksamhet hittills i mycket ringa grad riktats och vilken, så att säga, fullständigt kommit på efterkälken, då åtgärder från statsmakternas sida vidtagits för de stora sociala frågornas lösning, är den självägande jordbrukare- eller arbetareklass, som besitter jordbruks- eller bostadslägenheter, för alltid avsondrade från i mantal satt jord. Att denna samhällsklass, såsom här nedan vidare skall visas, genom allehanda lagstiftningsåtgärder på ett minst sagt upprörande sätt nedtryckts under skatter och undantagsbestämmelser, torde få tillskrivas företrädesvis den olyckliga omständigheten, att den hittills saknat egna representanter, som kunnat inför statsmakterna framhålla dess belägenhet och krav på rättvisa och hänsyn. Genom denna motion hava vi — ehuru själva ej tillhörande denna kategori av jordbrukare eller lägenhetsinnehavare — velat i rättvisans namn låta komma till riksdagens kännedom de missförhållanden, varunder sagda proletariat lider.

Det sätt, på vilket lagstiftningen sökt lösa jordfördelningsproblemet i vårt land, har — om man nu skall fälla ett allmänt omdöme — varit särdeles underhaltigt, och i den mån utvecklingen gått framåt, har den ena bedrövliga bristen efter den andra framträtt. Men ej nog därmed, bristerna ha med sig dragit över landet och särskilt Norrland det mesta av de sociala missförhållanden, som nu existera.

Dessa missförhållanden hava framför allt skapats genom jordens intima sammankopplande med beskattningen, så att jorden, i stället för att kallas, betecknas och anses för jord, kallades, betecknades och

ansågs blott och bart såsom skatteenhet eller del därav. Den mantalssatta jorden var av sådan beskaffenhet. Det kunde tyckas, att skattebeteckningen å jorden borde spelat ut sin roll, då grundskatterna avskrevos och utskyldigheterna började utgå efter annan grund: taxeringsvärdena, men lagstiftarna ägde ej förutseende att låta jordfördelningslagarna anpassa sig efter de nya principerna utan höllo envist fast vid mantalet, som, ehuru förekommande i den äldsta jordeboken av 1542 trots alla ändrade förhållanden, som därefter kommit till stånd i och med utvecklingens fortgång, ännu dags dato existerar och bringar oreda och virrvarr och icke att förglömma oerhörda kostnader för den jordägande befolkningen, så snart det gäller jordfördelning, skifte e. d.

Tidskravet framtvang en möjlighet att sönderdela jord utan anlitan- de av dyrbara lantmåteriförrättningar och tillskapades då avsöndringsförfarandet, därvid som garanti mot missbruk stadgades, att intet hemman fick avsöndra mer än en femtedel av hela sin ägovidd. Det är hart när otroligt, att en sådan bestämmelse någonsin kunnat vinna form av lag, så mycket hellre som lagstiftarne borde vetat, att den mantalssatta jorden genom lantmåteriförrättningar kunde uppdelas i så små bråkdelar som helst, att hemmanens areal kunde växla från tusentals hektar till teoretiskt sett hur små arealer som helst och att bestämmelsen om femtedelen såsom högsta tillåtna avsöndring från hemman, större eller mindre, alltså var av intet som helst värde åtminstone såsom garanti för vare sig att avsöndringarna skulle bli för stora eller att hemmanen skulle bli för små. Skälet till bestämmelsen torde vara att söka uti det förhållandet, att lagstiftarna saknade förmåga att anpassa beskattningen efter tidskravet, så att man hellre såg, att de s. k. avsöndringarna, som ej fingo mantal, blevo skattefria än att skatte- lagstiftningen lades om och en var jordbit, evad den var mantalssatt eller ej, fick utgöra sin tribut av skatter. För att emellertid icke äventyra, att den mantalssatta jorden skulle genom avsöndringar mista något väsentligt av sin skattekraft, lagstiftades om den beryktade femtedelen. Men meningen med anordningen, avsöndringsförfarandet, var också, av allt att döma, något annat, nämligen att därigenom till- skapa ett till ägarna av den mantalssatta jorden skattskyldigt proletariat. Då avsöndringarna under tiden, då alla skatter och onera huvudsakligen ålåge mantalet, praktiskt taget voro skattefria, var det tydligt, att den mantalssatta jorden såsom vederlag för denna frihet borde hava årliga avgälder från avsöndringsinnehavaren antingen i kontanter eller i dagsverken och innaturaprestationer. Genom denna anordning var staten och det allmänna säker om sitt, och ägarna till den mantals-

satta jorden gynnades. Olyckligtvis utlämnades bestämmandet av storleken av de årliga avgälderna utan kontroll av staten åt hemmansinnehavarna själva, liksom det också utan kontroll överlämnades åt hemmansinnehavarna att avsöndra vilka ägor som helst av mantalssatta jorden, blott ägorymden ej översteg en femtedel av hemmanets hela areal.

Följden blev, att hemmansägarna i allmänhet till avsöndringar utlämnade och sålde allenast sådan jord, som till sin beskaffenhet var så dålig, att hemmansägaren själv ej ansåg sig hava någon större nytta av densamma. Förutom viss köpesumma fordrades jämväl årlig avgäld och i många fall även suspension av dikningslagen och stängselförordningen på det sättet, att dylikt i allmänhet helt och hållet vältrades på avsöndringsinnehavaren och hemmansägaren blev fri. I allmänhet fingo dessa avsöndringar, s. k. skogsrättigheter, betesrätt o. d. på hemmanets skogsmark i mera eller mindre vidsträckt grad. Vilka ödesdigra följder denna bedrövlige låt-gå eller bekvämlighetspolitik fått för avsöndringsinnehavarna skall i det följande visas.

Genom de nya skattelagarnas tillkomst, varigenom stadgades, att skatterna ej längre skulle utgå efter mantal utan efter taxeringsvärden, blevo de från hemmanen gjorda avsöndringarna särskilt taxerade och på så sätt direkt skattskyldiga till stat och kommun. Men avsöndringarna förblevo icke desto mindre fortfarande skattskyldiga även till hemmanen. Ropen mot denna orättvisa lyckades göra sig så pass mycket hörda, att riksdagen såg sig nödsakad taga saken under övervägande, och tillkom så lagen av den 25 maj 1905 rörande avgäld från avsöndrad lägenhet. Att inför riksdagen referera denna lags allmänna bestämmelser torde vara överflödigt, men torde kunna fastslås, vad därom i riksdagsförhandlingarna skrivits eller ej, att lagen i fråga byggts på principen, att, därest avgäld från avsöndrad lägenhet enligt de bestämmelser, riksdagen funnit gott att bestämma, skulle befinnas överstiga det belopp, som kunde anses täcka avsöndringens andel av stamhemmanets allmänna utskylder vid tiden för upplåtelsen, den överskjutande andelen av avgälden skulle fastställas att fortfarande utgå till stamhemmanet och att denna överskjutande andel sålunda hade karaktären av ränta å ett vid tiden för upplåtelsen åtaget, för all framtid hypotiserat skuldkapital. Ungefär samtidigt med denna avgäldslags tillkomst, varigenom statsmakterna trodde sig bereda den samhällsklass, som innehade avsöndringar från i mantal satt jord, avsevärd lättnad, ja, varigenom avgälderna skulle komma att i det närmaste bortfalla, vilket syntes framgå av den ifrågasvarande lagens första paragraf och varigenom de allra flesta *narrats* att tro att så skulle ske, ändrades lagen om väghållningsbesvärets utgö-

rande på landet, så att alla fastigheter av vad slag och beskaffenhet de vara månade blevo ålagda vägskatts utgörande och allmänna vägarnas underhåll. Sammanställningen av dessa båda för avsöndringsinnehavarna olyckliga lagar synes giva vid handen, att statsmakterna gävo med ena handen och togo med den andra. Återstår nu att se, hur verkligheten bevisat, att »gåvan» ej det ringaste motsvarade de nya skyldigheterna.

Det torde saknas motstycke i svenska lagstiftningens historia, att en lagstiftning så till den grad slagit bom som just avgäldslagen av den 23 maj 1905.

Ur det rikhaltiga material, som stått till vårt förfogande och som delvis skall företes inför vederbörande utskott, må här tagas några exempel.

1. Från ett hemman om 154,9430 har avsöndrades år 1893 en lägenhet om 4,2 har. Köpesumman var 1,350 kronor med rätt för avsöndringsrättsinnehavaren till mulbete för de kreatur, som å lägenheten kunde vinterfödas och att av vindfällan och torr skog årligen taga 10 lass långved av hemmanets skogsmark. Lägenhetsägaren förbands dels stängselskyldighet runt lägenheten (alltså en suspension av stängselförordningen) varvid ej av kontraktet framgår, att lägenhetsägaren har rätt att av hemmanets skog taga nödigt gärdselvirke, dels en årlig avgäld av 10 kronor. Det är att märka, att lägenheten i vad angår jordens beskaffenhet är den sämsta, som på vida områden står att uppleta, enär ägorna uteslutande bestå av stenig grusbacke. Fastställelse av avgälden i fråga söktes år 1913 av hemmansägaren-bolaget. Av utredningen i ärendet framgick, att hemmanets uppskattade areal utgjorde 21,773 har och lägenhetens areal 0,4925 har. Enligt häradskrivarens intyg utgingo vid tiden för avsöndringen utskylderna till kronor 31,69 för hemmanet. I övrigt utgingo inga utskylder efter mantalet, heter det i sagda intyg. Utskylderna till klockare och präst samma år voro tillhoppa kronor 48,54, men eftersom dessa utskylder icke utgingo efter mantalsräkning, medtogos de ej. Alltså bestämdes den andel av hemmanets allmänna utskylder, som belöpte sig å avsöndringen, enligt följande uträkning:

$$\begin{aligned} 21,773 : 0,4925 &= 31,69 : X \\ X &= 0,72. \end{aligned}$$

Från avgälden	kronor 10: —
avräknades	» 0: 72
och fastställdes avgälden till	kronor 9: 28

Genom Konungens befallningshavandes utslag har avsöndringsrättsinnehavaren dömts att från och med år 1907 betala sagda summa årligen för all framtid. Ägaren till avsöndringen har alltså fått utbetala 7 års resterande avgälder med kronor 64: 96 samt har att sedan årligen från och med 1914 utbetala kronor 9: 28. Det torde verkligen kunna ifrågasättas, om avdraget: summa 72 öre kan anses såsom någon som helst »lättnad». Detta är vad statsmakterna givit av sina hävor åt den ifrågavarande avsöndringsrättsinnehavaren. Återstår att se vad statsmakterna tagit i gengäld. Avsöndringen är nu taxerad till 2,000 kronor, följaktligen deltagar densamma med 20 vägfyrk i vägs-katten. Då densamma år 1913 utgick med 40 öre per fyrk, måste avsöndringens rättsinnehavare utbetala 8 kronor i vägs-katt. Men ej nog därmed, han har också erhållit 79 meter landsväg att underhålla. Då ägaren till dessa »förmåner» saknar häst, måste han årligen leja och betala sådan och torde underhållet kunna uppskattas till minst 6 kronor årligen. För »gåvan» 72 öre har alltså sagda lägenhetsägare ålagts att enbart för vägväsendet gengälda med $8 + 6 = 14$ kronor, förutom skyldigheten att erlagga bevillning i likhet med andra fastigheter.

2. Ett hemman om 186,5213 har verkliga och till 16,9726 har uppskattade ägor. En därifrån år 1892 för en köpeskilling av 3,000 kronor avsöndrad lägenhet om 18,9500 har verkliga och 0,9023 har uppskattade ägor. Avgälden 20 kronor. Utskylderna för stamhemmanet år 1892 efter mantalet kronor 61: 51. Utskylderna till kommunens allmänna hus, klockare och präst voro kronor 19: 55, men, eftersom dessa sistnämnda utskylder ej utgingo efter mantalet, medräknades de ej.

Ekvationen blev alltså:

$$16,9726 : 0,9023 = 61,51: X$$

$$X = 3,28.$$

Från avgälden	..	kronor 20: —
avräknades	»	3: 28
och fastställdes avgälden till		kronor 16: 73

Avsöndringen, numera taxerad till 4,000 kronor, utgör		
vägs-katt efter 40 fyrk à 40 öre = ...		kronor 16: —
Därtill kommer in natura underhåll 134 meter landsväg		
allra minst värderat till årligen	»	12: —
		<u>Summa kronor 28: —</u>

»Gåvan» 3: 28. »Gengälden» 28: — förutom bevillningen. Reflektionerna göra sig själva. Ägaren till avsöndringen år 1913 ålagd att sedan 1907 betala 16: 73 om året. Alltså först i en summa kronor 117: 11 samt från och med år 1914 kronor 16: 73 om året.

Det torde vara överflödigt att framdraga flera exempel, då alla övriga fall, som kommit till vår kännedom, äro likartade.

Vad som härutinnan mest frapperar är att varsebli, hurusom lagen den 25 maj 1905 kringsskurit alla möjligheter för avsöndringsrättsinnehavarna att få någon väsentlig nedsättning i avgälderna. En sådan kringsskäring är först och främst stadgandet, att jämförelsen mellan stamhemmanet och avsöndringen ej får ske efter den verkliga utan efter den uppskattade arealen. En annan åter, att endast sådana utskylder, som vid tiden för upplåtelsen ålåge mantalet, få räknas med. Man torde med fog kunna framställa frågan: Var står det skrivet, att avgäldssystemet uteslutande avsåg att vara stamhemmanen till hjälp i utskylderna efter mantalet? Kan ej lika gärna antagas, att avgälderna skulle utgöra ett bidrag i alla stamhemmanets utskylder och onera, vägunderhåll m. m., varifrån avsöndringarna enligt äldre författning voro fria? Och varför ej taga hänsyn till de otaliga skyldigheter, såsom diknings- och stängselskyldighet, underhåll i byvägar m. m., som stamhemmanen befriade sig ifrån och i avhandlingarna vältrade över avsöndringarna?

Ju mindre avsöndringen är i förhållande till stamhemmanet dess mindre avdrag erhålles. Detta kan ock uttryckas så: ju fattigare lägenhetsägaren är, dess mer skall han klämmas efter.

Själva jämförelsen mellan å ena sidan stamhemmanet och å andra sidan avsöndringen vilar för övrigt på alldeles orättvis grund. Ty »jämförelsen» måste bli haltande, då man ej jämför likartade saker. En jämförelse är först då på sin plats, då alla omständigheter tagas med i räkningen. Alltså borde jämförelsen, om någon rättvisa finge göra sig gällande, omfatta å ena sidan stamhemmanets fördelar såsom mantalssatt jord med andel i och avkomst av samfälligheter, dess i vissa fall erhållna betrielse från diknings- och stängselskyldighet m. m. och dess nackdelar tillfölje upplåtelsen, och å andra sidan avsöndringens fördelar och olägenheter, varvid hänsyn icke blott och bart borde tagas till förhållandena den tid avsöndringen uppläts, utan jämväl till de förhållanden, som nu råda, varvid särskilt den lättnad bör skärskådas, som tillkommit stamhemmanet därigenom att avsöndringarna i likhet med stamhemmanen numera utbetala bevillning och vägs katt och ombesörja in natura landsvägsunderhåll.

Avgälderna från de redan dem förutan hårt betungade avsöndringsinnehavarna måste bort. I de fall, stamhemmanen i sådant avseende verkligen skulle bli lidande, sedan rättigheter och skyldigheter omsorgsfullt blivit avvägda, är det statens plikt att bekosta avlösningen, då staten själv ytterst rör för det hela och rättvisligen borde taga konsekvenserna av sin egen lagstiftning.

Slopandet av avgälderna bör ske efter hela linjen även sådana avgälder, som redan »lagligen fastställts», vadan en ny lagstiftning i ämnet borde hava retroaktiv verkan. Om det ej torde kunna ifrågasättas, att hemmansägarna skola återbetala de avgälder, som uttagits på laglig väg sedan 1907, så borde dessa pengar vid slutuppgörelsen tagas med i räkningen såsom ett plus till alla de skäl, som tala för att de synnerligen orättvisa avgälderna böra avskaffas åtminstone för framtiden.

Ägnat att väcka ej ringa förvåning är, att denna samhällsklass, varom här är fråga, icke alls blivit omnämnd i den eljest så gedigna utredning om emigrationen, som professor G. Sundbärg nyligen avlämnat. Ej minst därför torde det ej nu vara en dag för tidigt, att uppmärksamheten äntligen fästes på densamma. Därest, såsom vi våga hoppas, riksdagen bifallar vår hemställan, att en grundlig utredning genom Kungl. Maj:t kommer till stånd rörande ovan antydda missförhållanden, vore det av synnerlig vikt, att representanter för de samhällsklasser frågan företrädesvis gäller finge tillfälle att delta i utredningsarbetet.

På grund av det anförda och med åberopande av motionen nr 29 vid sistlidne riksdag yrkas,

att riksdagen måtte besluta om skrivelse till Kungl. Maj:t, att det täckes Kungl. Maj:t låta verkställa utredning om på vad sätt och under vilka villkor avsöndringsinnehavarna måtte kunna befrias från avgäld och för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredning kan föranleda.

Stockholm den 25 maj 1914.

Emil Molin.
Dombäcksmark.

J. R. Sundström.

Eric Engström.

